

३५१

ब्रह्मदेवाने जेव्हा जगताची सृष्टि केली तेव्हा पाण्यातून जमीनवर जाली. भूवर, जलवर खेवर सर्वत्रकारचे प्राणी जन्मास आले. पण सूर्य नव्हता. सर्व प्राणी काळोसातच दिवस फिरत. मनुष्याच्या जातीला काळोसाचे व हिंस्र श्वापदांचे अधिक भय भाटे. काळोसापुढे मनुष्याला आपली कामे करणे देखील अशक्य होते.

असाच काही काळ कोटल्यावर भानवांच्या जातीत एक शानी पुरुष जन्मास आला. तो म्हणाला—“ब्रह्मदेवाने जेव्हा जगताची सृष्टि केली तेव्हाच त्याने सूर्याची सृष्टि सुद्धा केली. आपल्याव पैकी कोणी तरी तपश्चर्या करून सूर्याला प्रसन्न केले तर तो आपल्याला प्रकाश व उष्णता देईल. मानवांच्या जातीचे जीवन सुखाचे होईल.

सर्वांना त्याचे म्हणणे पटले. पण तपश्चर्या कोणी करावयाची व सूर्याला कोणी आलवून येऊन यावयाचे?

साठ वर्षांचा एक बुद्ध म्हणाला—“हो पहा! मी तुम्हा शाळी आहो. मी जमले काय, मेली काय, एकच! परंतु माझ्या पायांत अजून जी शक्ति उरली आहे तिचा उपयोग करणाऱ्याचे मी ऋणिते आहे. मी सूर्याकडे जातो.”

त्यावर एक तरुण म्हणाला—“बाका! हे तुम्हा बुद्धांचे काम नाही. कारण किती दिवस प्रवास करावा लागेल हे सांगणे शक्य नाही. मी जातो. सर्व हाल अपेष्टा सहन करणाऱ्याची शक्ति माझ्या अंगात आहे. मीच जातो.”

एक मुलगा म्हणाला—“हा प्रवास फार दिवसांचा आहे ना! माझे वय फक्त दहा

वर्षांचे आहे. दहा होईपर्यंत मी सूर्यापर्यंत खत्रीने पोहोचू शकन. आपल्यापैकी एकाहि देखील हा दुरचा प्रवास पुरा करू शकणार नाही.”

सर्वांनी विचार केला, त्या मुलाचे म्हणणे बरोबर दिसते आहे.

पण एका तरुण स्त्रीने पुढे येऊन म्हटले—“तुम्ही सर्व चुकता आहा. हा मीच ही जवाबदारी उचलते. मला जाऊ द्या. माझ्या पोटात मूल आहे. मी सूर्यापर्यंत पोहोचू शकणार नाही. पण माझा मुलगा शाळा.

सूर्यापर्यंत खात्रीने पोहोचू शकेल. मानवांच्या जातीला खात्रीने यश मिळेल.”

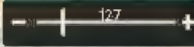
त्या स्त्रीचे नांव उषा होते. तिचे म्हणणे सर्वांस पटले. निघताना ती म्हणाली—“मी ज्या दिशेने जात आहे त्या दिशेकडे दोळे लावून बसा. काम शक्याबरोबर मी एक गोठा जाल करून किंवा आपल्या मुलाकडून करवून सूचना देईन की सूर्याचे दर्शन मला झाले.”

ती एका दिशेला चाळू लागली. सतत आठ महिने ती चाळत राहिली. तेथे तिला शिवावे लागले. तिला एक मुलगा शाळा.

Fullscreen

127

14 / 84

मंकर धुलाळा वेळून ती प्रवाय करुं लागली. दोपे पुष्कळ दूर निघून गेली.

उषाला जाऊन सत्तर वर्षे झाली. ती एक धावारी झाली. तिने एके विवशी आपल्या मुलाला बोलावून म्हटलें—“बाळ! आसां पुढें माझ्यानें वाचवणार नाही. पुढला प्रवास तुंच पुढा कर. सूर्याचें दर्शन झालें व कार्य सिद्ध झाले म्हणजे एक मोठा नाऊ कर. आपली जात भाई मंडळी वाट व्हात चसली आहेत. बाळ पाहून कार्य सिद्ध झाल्याचें त्यांना कळेऊ.

उषानें जाळ करीन असें नातांना म्हटलें होते. तो उजेद वाहण्यापाठीं लोक ज्या दिशेनें ती गेली होती त्या दिशेकडे डोळे लावून बसले होते. ती गेली तेव्हां पासून बरोबर क्षभर वर्षांनीं लाळ लाळ उजेद दिवला. लोकांना आनंद झाला. “बहा, उषानें वचन दिल्याप्रमाणें काम पुरें केलें.

आतां सूर्योदय होणार! नव्या कामाला लागूं या.” असें म्हणत सूर्य आपापल्या कामाला लागले.

सूर्योदय झाला. लोकांना प्रकाशाबरोबर मुख, संवत्ति व आरोग्य तिन्ही मिळालीं. जग सुखी झालें.

आज देखील लोक रोजनें काम सुरू करण्यापूर्वी उषा ज्या दिशेला गेली होती त्या दिशेला पाहतात. लाळ लाळ उजेद दिवूं लागला म्हणजे उपेचें दर्शन झालें असें मानून कामाला लागतात. तिच्या पाठोपाठ सूर्याचें दर्शन होतें.

उषेच्या चरित्रावरून मनुष्याला हा देखील संदेश मिळाला आहे कीं कांहीं कांहीं मोठीं कामे एका मनुष्याच्या हातून पुरी होत नाहीत. कांहीं तर एका पिढीत देखील पुरी होत नाहींत. कित्येक पिढ्यांची मेहुंतत यशस्वातीस लागते.

रुयसंतकमणि

तृतीय अध्याय

उज्वल मणि तो गळ्यांत घालून
फुलून गोळा प्रसेनजिद।
शिकारिला धन नटून निघाला
नित्रांतेणें तो जगणित ॥

घोळ्यावरती ककन खापी
वेडनि शस्त्रे अनेक वे।
घनी पोंचले करित चंगला
अमुच्या शौर्याची होवे ॥

बुकन परडूर त्यांना हरणें
पट्टे लांगलीं सोडनि धीर।
पाहुनि त्यांच्यावरती निर्द्व
प्रसेन सोडित होता तीर ॥

जगांत जामंदानें होती
चरत बाणहत जीं हरणें।
पट्टे लांगलीं प्राणभयानें
तीच असां सोडून चरणें ॥

अशी भावपल सुरू जाहली
कीं वन दुमडुमळें सारें।
चकित होउनी पाहुं लागले
पशुपक्षी तिकडे सारें ॥

मज्जेनजितका विसर्तें तेव्हां
हरिण एकटें एकिकडे।
भटकत होतें गरिब बिचारे
कळस सोडुनी तें तिकडे ॥

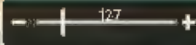
पाठलाग तो करीत त्याचा
शिरला रत्नामणें वाट।
खुटले साथी पाठी मागे
मळती श्यावामधें वाट ॥

बाण सोडला हरणावरती
नेम घरनिया त्यानें एक।
तेव्हां व्हडलें दिसत त्याला
मगें पुढतीं कांहीं एक ॥

Fullscreen

127

18 / 84

विचार केली म्हणाला-
"येतो जाऊन शिकारिला!"
प्रसेनजितचा शोध काढण्या
रामायण तो शिरला ॥

सावि मित्रपण सर्व निघाले
सदतीसाठी वनामधे,-
कृष्ण एकटा, सदा राहती
हिला शरणधे वनामधे ॥

मृकनि तडान विसरुनि गेली
बुसरे कडते ध्यानि मनी ।
नाहि मिळाला प्रसेनजित तर
त्यबुनि जग राहू या वनी ॥

फिरत फिरत हरि लाडे लागला
धाय त्रिशूला ज्या ज्या नेत ।
चकित आहला एका जशी
एकापकी पाहूनि येत ।

मेत प्रसेनाचे ओळखले
शिर्याव नवहता मणि त्याच्या ।

विचित्र अर मेलेला विश्रुता
जवळी सिंह मोठा त्याच्या ॥

जवळपास कोडे ही नव्हता
मणि तेजस्वी पडलेला ।
स्पष्ट पावले दिस्ती,-कोणी
गुहेत तिकडून गेलेला ॥

होति पावले अस्वच्छाचि ती
ओळखली कृष्णाने छान ।
जसा राहुनी गुहेकड तो
पेळु लागला लावुनि काव ॥

मिवां वगला-"जावनि येतो
यांत तुम्ही बाहेर रहा ।
कोण काय हे पाहूनि येतो
राहुनि येथे बाट पड्या !

"नका काळजी करू व्यर्थ, मी
करकर करुन हा आलोच ।"
बोळत बोलत शिरला, झगला
गुहेत प्रसेनजित, "हा आलोच!"

आमिहीन

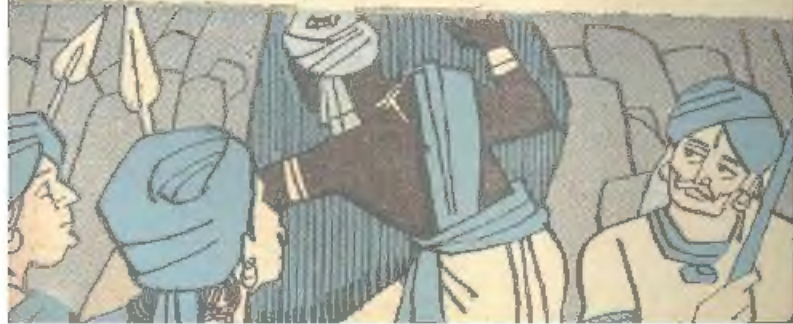

[७]

[श्रीमहाभारतच्या श्रीकृष्णकी अमरपद नांवाचा एक सैनिक मारा राहिला, चित्रसेनाने
स्वतः स्वतःकडे बाळगून घेतले, त्याचशकडून चित्रसेनाला रातदोही नागवना कधी
अनेक मोठे फलपुष्प, अमरपदने चित्रसेनाला आठ्ठ्यांचांते लोक आपल्या शरणा वर
पक्षीसह कोडे लपून बसले आहेत हे सांगून त्या पक्ष्यांचा सहार कसा करतो हेईत
हे देखील सांगितले, त्याने ती जबाबदारी स्वतःवर घेतली. —गुहे वगला.]

अमरपालचे म्हणणे ऐकून चेतन्यावर
चित्रसेनाने उमाझाचे काय मत आहे हे
जाणण्यासाठी त्याच्याकडे पाहिले. उमाझाचा
अमरपालच्या बोलण्यावर विश्वास वसेना.
वरी तो म्हणाला-"मी आपल्या वीमां
कोशराना बरोबर पाठवितो. अमरपालने हे
काम पार पाडले तर तो मागेच ते बक्षीस
मी त्याला देईन.

चित्रसेन क्षणभर विचार करत म्हणाला-
"मला वाटते, याच केळी कपिलपुरावर देखील
सवारी केळी तर? कारण नागधर्मा धवल-
गिरीत बाळगलेला आहे. पार योडे सैन्य
कपिलपुरात असणार. ही संधी हातची गेली
तर पुन्हा कपिलपुर जिंकणे अशक्य होईल."
चित्रसेनाची सूचना ऐकून उमाझा आनंदाने
नाचू लागला. म्हणाला-"चित्रसेना! तुम्ही

Fullscreen

127

X

20 / 84

20 / 84

नाहीं. कांतिमतीच्या इच्छेविरुद्ध किंवा तिच्या वडिलांच्या इच्छेविरुद्ध तिच्याजो लक्ष करणे देखील त्याला पसंत नव्हतं आणि तिने दुसऱ्या कोणाला मनावे वरले असले तर तिच्याशी लग्न करणे हे अगदी बरोबर होणार नाही. आ राक्षसाला आमच्या-मनुष्यांच्या भावना काय कळणार! असा विचार करून चित्रसेन म्हणाला-

“उमाक्षा! आतां जाफले प्रथम कार्य म्हणजे नागकर्माचा परामर्श करणे हे आहे. कारण पुढे मागे लोच सर्वांचे राज्य गिळंढृत करणार. कमिलपुराचे राज्य त्रिकुल्यावर त्याचा जो न्याय्य अधिकारी वसेल त्यालाच ते राज्य मिळाले पाहिजे. वीरसिंह जिवंत असतां त्याचें राज्य बळकावून घेणें आपणांस बरोबर होईल का? परंतु सर्वांत जाहीर मयंकूर पक्ष्यांची किल्लेवाट लावली पाहिजे. हे आ राज्यांत असेपर्यंत आपण किती मोठे सैन्य उभे केले तरी काही फायदा नाही. उकट व्यापणच त्यांच्या हातांत सांपडून आपला जीव समावून वई.”

त्या मयंकूर पक्ष्यांचा संहार करण्याची जबाबदारी माझ्यावर टाका. तुम्हांला काही काळजी करण्याचें कारण नाही. तुम्ही रानांत

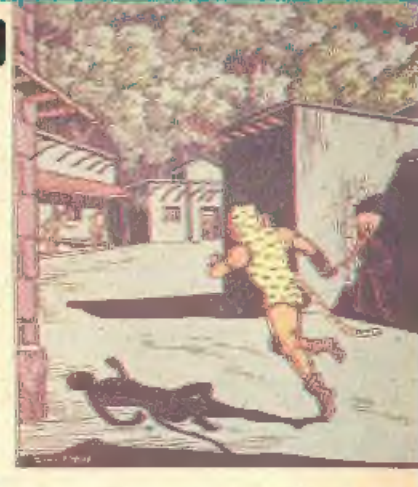
शुद्धावाट आपले सैन्य वेळन संपून पठा. ज्यास हे काम उरून टाकू या. त्या पक्ष्यांना लंघार डाल्यावर कमिलपुर हस्तगत करतो येईल.” अमरपाल म्हणाला.

बैर दला. चित्रसेन व उमाक्ष दोघांनी जासपना रोकार दिला. त्यानंतर अमरपालाच्या बरोबर दोघ राखत व चित्रसेनाचे वार अनुयायी दत्तवापनाणे निघाले.

अमरपाल त्यांना बरोबर घेऊन निघाला आणि मोठ्या वेळाने झाडीमाद दिशेनासा हाता. चित्रसेन आणि उमाक्ष दोघांनी आपापला वैमिर्काना तयार रहावपास सांगितले.

वा अवघीत वानरपाल तैनिर्काना बरोबर घेऊन रानांतून लक्ष लक्ष दुपासच्या सुमाराम वरिल्लारानजीकच्या जंगलांत पोचला. त्या जंगलांत वानरावर पक्षी मोठमोठ्या लावळी विज्यांत बंद करून ठेवलेले होते. त्यांची राखण करणारे लोक वचकपास बुजुर्जी बरे वचून त्यांत रहात होते.

अमरपालने हाडीत आपल्या साथी मिर्काना उभे रादायला सांगून त्याने राखण-दाराची घरे दाखविली व म्हणाले-“आ प्रदेशाची मला चांगली माहिती आहे. तें पेकून सर्व राखणदार बांवल आले. राखणदारांची प्रत्येकाला मीछान ओळखतो, त्यांनी अमरपालाला घेरले व निरनिराळ्या

पो त्यांना तर्कीना पकड करणार आहें. सर्व पक्ष शाब्बावर मी खून करीन तुम्ही पक्षपक्षी आपा माळत सर्वांना थळदनाम पाटना. त्यानंतर आपण सर्व थिळून त्या मयंकूर पक्ष्यांना पिंज्यांत जखून मारून टाकू या. कळले ना!”

सर्वांना तो वेत प्रसंत पडला. त्यानंतर अमरपाल राखणदारांच्या घरांकडे भोरळत बांवल गेला-“थी सुरघे! त्यांच्या हातावर तुरी देऊन मी आलों आहे.”

तें पेकून सर्व राखणदार बांवल आले. त्यांनी अमरपालाला घेरले व निरनिराळ्या

चांदोबा

चांदोबा

महाराज भवलिगिरीवर स्वारी करायला गेले आहेत. कपिलपुराच्या रक्षणाची जबाबदारी पण आमच्यावरच आहे, किल्ल्यांत काही सैनिक आहेत. पण किल्ल्याच्या रक्षणाची जबाबदारी त्यांच्यावर नाही. राजकन्या कांतिवती पोटें पडून जाऊ नये म्हणून तेच त्यांना नेमण्यांत आले आहे. महाराज जागवून सर्व सैन्य घेऊन भवलिगिरीवर जाऊन गेले आहेत. भवलिगिरीला सर कळत नंतर चित्रसेनाच्या राज्यावर स्वारी करण्यास ते जाणार आहेत." ते म्हणाले.

ते ऐकून अमरपाल जोराने हंसला व वानंदाजें अगदी नाचू लागला. त्यांत त्यांना खरा हेतू आपल्या साध्यांना खूप कष्टांचा होता. उत्स्वाभावाजें त्यानें खूप केळी. खूप ओळखून दोघे राक्षस व सैनिक बांदले व त्यांनीं पाहरेकन्यांवर अचानक हत्ता केला. अमरपालानें देखील आपली तलवार उपसली व पाहरेकन्यांना मारू लागला. पाहरेकरी निशक्त होते. म्हणून भरत आपापल्या राहुटीत बांध्यापुत्रांच ठार लावले.

मंतर अमरपाल, राक्षस व सैनिक पाहरेकन्यांच्या घरांत शिरले व त्यांच्याच मशाळी घेऊन त्यांची घरे व पक्षांचे पिंजरे जाळू

प्रकारचे प्रश्न करू लागले—“तुं कसा सुटलास ? कसा आलास ?”

तो म्हणाला—“आशा, सर्व सांगतो. थोडा वेळ दस घेऊ दे.” सर्व त्याच्या चारी बाजूला घोंकून बसले.

अमरपाल जोरें लागला—“गळ्यांनो ! मी मरणारच होतो. पण जिवाची दोरी अजून बळकट आहे. सुटका मिळवून घ्यायला गेला किती किती युक्त्या लढवायला लागल्या ? बरे पण आपले सर्व पक्षी ठीक आहेत ना ! कुठे पितृवार्ताच आहेत की मोकळे ?” सर्व पितृवार्ता बंद आहेत. नागवर्मा घेऊन त्यांची घरे व पक्षांचे पिंजरे जाळू

ते सत्य दुरुन चित्रसेन व उमाश्र पडाल होते. ते आपले सैन्य वेळीस रुत करीत निघाले. त्यांच्या शत्रुनेरीबा साबाज अमापाल व त्याच्या साथी भित्तांना ऐकू आला अमरपाल म्हणाला-“ चित्रसेन महाराज येत आहेत.” नेतर त्याने आपल्या एका साथी राक्षसाला पुढे निरोप सांगायला पाठविले की वरून कसे साडे आहे.

तोच राजस अनेकदा उरला मारीत, ननु काही जग जिंकून आले आहेत, अमरपालने सांगितल्याप्रमाणे निरोप सांगायला निघाले.

उमाश्र व चित्रसेन आपापल्या अनुयायांसह लागामारांत येऊन पोचले. ते इतक पाहून उमाश्राने आनंदाच्या भरात अमरपालाला प्रसादा मुलासारखा उत्तरेत त्याचे कौतुक केले व त्याला शाबासकी दिली. अमरपाल आपल्याला भोका देत तर नसेल ही घास्ती त्याला वाटत होती ती त्याच्या सवांतून पार नाहीशी झाली. तो म्हणाला-“ अमरपाल ! आज पुं जे सौख्य दारुनिले आहेस ते आम्हां राक्षसांत देखील नाही. काय वाटेस ते वशीस माण !”

या आनंदांत व उमा मारीत आहेत, पण माझा जीव कासावीस होऊ लागला

आहे. जिविताचा आदळको तर प्राणाय सुकावे लागेल !” असे म्हणत अमरपाल देमला.

उमाश्राने विचारले-“ एसादा पक्षी विमडून तर गेला नसेल ना ?”

“एक देखील बाहेर गेला नाही. पण त्यांच्या स्वारापेक्षा काही शोचले असण्याचा संभव आहे. त्यांच्यापैकी वीसमणांचा येथे सुसदा पडला आहे. बाकी कपिलधूरच्या किल्ल्यात असावे असा माझा अंदाज आहे.” अमरपाल उमाश्राला उद्देशून म्हणाला.

“आतां ते कोठे जातात पाहतो.” चित्रसेना वेदा झाले किंवा समीन दोस्त करे !” उमाश्र आपली गवा फितीत म्हणाला.

“पण ते बरोबर होणार नाही. कारण राजकन्या कांसिमतीचा जीव शोचण्यांत बटण्याचा संभव आहे. हा किल्ला सर कण्याची जबाबदारी माझ्यावर सोड, उमाश्र !” चित्रसेन म्हणाला.

“अरे हो ! मी त्या शोरीची गोष्ट पार विमळून गेले होतो. किल्ल्याकडे जाण्यांत बर्ष नाही. तुझे म्हणणे बरोबर आहे !” उमाश्र म्हणाला.

नेतर चित्रसेनाने आपले काही हुशार व निचक स्वार कपिलपुराकडे तिकडील माहिती काढून आणण्यासाठी म्हणून पाठविले. शक्ती सैनिक सैपाकाच्या तयारीला लागले.

सूर्यास्ताची वेळ होती. सूर्य पश्चिमेकडील पर्वताबाड जाऊ लागला होता. सैनिक खाणेपिणे आटोपून निवाऱ्याची जागा पाहून आराम करीत होते. इतक्यांत एका क्षाराने वातमी आणली की पन्नासावर अमिटीपवाळे सैनिक राजकन्या कांसिमतीला एक पाळखीत बसवून किल्ल्याबाहेर तिला पळवून नेत आहेत.

चंद्रोबा

तें ऐकून चित्रसेन व रमासू चकित होऊन परस्परांकडे पाहू लागले. ही काव मानगड आहे? चित्रसेन म्हणावा—“कपिक-पुरांतर्गता सैनिकांनी रानांतील ही जाळफेळ पाहिली असणार व पक्षरांचे किताबणे ऐकले असणार. आतां कपिकपुराच्या किड्यांत राहणें शहाणप्याचें नाहीं असें समजून त्यांनीं कांतिमतीच्या सुरक्षित स्थानीं येण्याचा विचार केला असावा. म्हणून वेळींच उपाय केला पाहिजे.”

नंतर त्याचें थोडा विचार करून आपल्या विवासापासून अशा सुमारे पन्नास स्वारांना निवडले व पारीच रानांतील वाटेनें राजकन्या कांतिमतीची शळखी ज्या बाजूनें जात होती त्या बाजूला विचाला. इतर तैम्याला हुकूम दिला की, जमरपाळाच्या नाथकाच्यालागीं कपिकपुरांना किंवा सर करवा.

गुप्तनर स्वार वाट दाखवीत पुढें चालला होता. चित्रसेन बोव्या वेळानें व्यामर्श घालून ते सैनिक चालले होते तेवें मेळून पोचला. चार थोडे याल्खी उक्कलून वेळून जात होते. पुढें मागे दहा दहा, बीस बीस अश्टाश्टाकडे सैनिक होते. सर्व आपापल्या तळमारी उपयुक्त तयार होते.

चित्रसेनाला दुकून येव असलेला पाहून त्याचा सरदार ओरडला—“मेजा खाली ठेवा! मेण्याच्या चारी बाजूला ठेवें रहा! माण जसेपर्यंत मेण्याचें रक्षण करा. कांतिमती शत्रूच्या हातीं लागतां कामा नये. आप-स्यांचेही वे शेवटपर्यंत निवृत्त राहिले लघनें कांतिमतीच्या ठार करून स्वतः मरावे! ही यद्दारास नामकर्त यांनी आज्ञा आहे. विचार नका.”

(पुढील गोष्ट पुढील अंकां)

सीता वनवास

रावणाचा वध करून राम सीतेसह अयोध्येला परत आला. त्याच्या राज्यांत प्रजा दार सुखी होती. रामाची वहीण सीता हिने पति ऋष्यशृंगमुनि यांना एक वध करण्याचें श्रविलें होतें. यज्ञांत भाग घेण्यासाठी वसिष्ठ, अश्वत्थी, कौशल्या, कैकेयी, सुमित्रा वगैरे सर्व थोर मंडळी गेली होती. सीता गरोदर होती. म्हणून ती जाऊ शकली नव्हती. रामाला मुद्दां अयोध्या सोडून म्हणूनच जातों आले नाही.

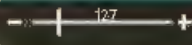
अर्जुन नांवाच्या एका चित्रकारानें राम-चरित्र चित्रित केले होतें. तीं चित्रे पाहून सीतेला वाटले की आपण पुढां एकदां तसेंच रानांमनांत हिंडावे. गंगेच्या काठी त्रिशूलची अनिवार इच्छा तिच्या मनांत उत्पन्न झाली. तिनें रामाजवळ ती इच्छा

पकट केली. शोहाळपर्णांत गरोदर स्त्रीच्या हौशी पुरवावयाच्या असतात असें वहीलयाच्या लोकांनीं सांगितले असल्यानें रामानें सीतेची इच्छा पूर्ण करण्यासाठीं लक्ष्मणाला स्थ तयार करून घेऊन वायला सांगितले. लक्ष्मण निघून गेल्यावर सीता रामाच्या सांहीवर होऊं देऊन जावी गेली.

इतक्यांत दुर्मुख नांवाच्या एका गुप्तचरानें येऊन रामाला राजाविषयें प्रजा काव म्हणत आहे हें सांगितले. दुर्मुखानें प्रजा रामाची कधी प्रशंसा करीत आहे हें वर्णन करून सांगितल्यावर रामाचें विचारलें की कोणी काहीं माझ्या विरुद्ध बोलला नाही का? बोलला असेल तर तें देखील सांग. रामाच्या अग्रहावरून दुर्मुख म्हणाला—“प्रभो! कित्येक त्रिशूलची अनिवार इच्छा तिच्या मनांत झोक असें म्हणत होते की, फसकाकडे उत्पन्न झाली. तिनें रामाजवळ ती इच्छा कित्येक दिवस राहून आलेल्या सीतेला

Fullscreen

127

28 / 84

गालें स्वीकारले, हे काही आरोवर
केले नाहीत."

ते ऐकून रामाचे सर्व अंग थराळून
गेलें ! स्वतःच्या कानावर त्याला विश्वास
होईना. कमिरीसा करून ज्या सीतेचा
मी स्वीकार केला तिच्यावर कोकाचा संशय ?
पण ईश्वराकडे संशयाचा घर्म पाळून केला
पाहिजे. प्रजेची इच्छाच राजाची इच्छा
असली पाहिजे.

रामानें दुर्मुखाला आज्ञा केली—“तु
जाऊन लक्ष्मणाला माझी आज्ञा म्हणून सांग

की, सीतेला रानांत सोडून यावें. असेंहि
सांग की, ही राजाज्ञा आहे." त्यानंतर
रामानें सीतेनें झोके मोंडीतून खाली ठेवले
आणि तेथून निघून गेला. सीतेची कोण
मोडली तेव्हां रथ तयार होता. ती जानदामें
रथांत जाऊन बसली. रथ येगाकाठावर
वाहनी किंवा वसुंधरा आश्रमापाशीं येऊन
रोचला. लक्ष्मणानें रामाची आज्ञा सीतेला
सांगितली व तिच्या तेंथेंच सोडून ती रथ
येऊन निघून गेली. तें ऐकून सीतेला इतकें
दुःख झालें कीं तिनें मज्जे उठरी घेतली.

तेथेंच तिला दोन जुळीं मुलें झालीं.
येगा व भूदेवी तिला पागाळ तेंकांत
येऊन गेल्या व तेथें त्यांनीं सीतेचें रक्षण
केले. मुलें थोडी वाढल्यावर नेंगेनें दाव्ही
मुलांना वास्वीकि कर्णीच्या आश्रमानें नेऊन
ठेवले. वास्वीकि कर्णीच्या आश्रमांतच तीं
मुलें लहानाची मोठी झाली व त्यांनीं तेंथेंच
सर्व विद्याभ्यास केल्या.

बारा वर्षे झोटलीं. रामानें अध्वनेच यज्ञ
करावपाचें ठरविलें. पत्नीच्या बागां रामानें
सीतेची एक सुवर्णमूर्ति ठेवली होती. अध्व-

नेच यज्ञाचा घोडा देशी देशी हिंडत होता.
त्याच्या रक्षणार्थ लक्ष्मणाचा मुलगा चंद्रकेतु
एक मोठी सेना घेऊन आरोवर येत होता.

तिफडे कपड्यां घुगींचा यज्ञ संकटा
व वनिष्ठ अरुंधती, कौशल्या आदि राजांना—
सह ज्योत्येला परतले. सीता-वनवासाची
वार्ता ऐकून त्यांनीं राजधानींत प्रवेश देखील
केला नाही. जोपर्यंत सीता परत
अज्योत्येला येत नाही तोपर्यंत त्यांनीं
वास्वीकि कर्णीच्या आश्रमांतच राहण्याचें
ठरविलें. बसिष्ठादि सर्व वास्वीकि कर्णीच्या

Fullscreen

127

30 / 84

कधीनी रामायण लिहिण्यास प्रारंभ केला व त्यांतच ते निमग्न होऊन गेले.

इकडे अयोध्येला एका बाग्याने जाण्यास मृतपुत्राचा देह अयोध्येच्या राजद्वारासमोर आणून ठेवला आणि म्हणाला—“बा राज्यांत पापकर्म घटले आहे, नाहीतर माझ्या मुलाला अकाल मरण झाले नसते!” तो आक्रोश करून रडू लागला. रामाचा फार वाईट वाटले, चवकशी करता रामाचा कळले की शत्रुक नामक एक शूद्र कोठे तरी तप करीत आहे, हे धर्मविरुद्ध कार्य आहे. त्याचा परिणाम कसा तऱ्हेने झाला. त्या शत्रुकाच्या शोधार्थ

आयनांत जाऊन राहू लागली. राजा जनक देखील तेथेच येऊन राहू लागला.

एके दिवशी वाल्मीकि ऋषि तमसा नदीवर वनावासाठी गेले होते. तेथे त्यांनी एका क्रीव पक्ष्याच्या जोडप्यापैकी एकाळा शिंकाऱ्याने बारलवाने एक भव्य दृश्य पाहिले. ते दृश्य पाहून कवीच्या कोमल हृदयात दुःख व वरुणा उचल झाली. त्या आवेगात त्यांनी एक कविता म्हणली. त्याच वेळी वनदेवाने प्रत्यक्ष दर्शन देऊन रामाची गोष्ट पत्र रूपाने लिहून कादम्ब्याची प्रेरणा महासुनीला दिली. त्यानंतर वाल्मीकि संवयीवमार्गे हे वाक्य निघाले—“आर्ववृत्र!

कादम्बिका

माझा हत्तीचे रक्षण करावे!” ते वाक्य लोकांतून वायल व पंचपटीत पडलेल्या सर्व गोष्टी आठवायला एक गोंठ पडली. ही आठवण होतच सीता बेथुळ होऊन खाली पडली. तमसेने तिची सर्व प्रकारे सेवा शुश्रूषा करून तिचा शुद्धीवर आणले.

त्यावेळी राम त्याच बाजूला आला. त्याला सर्व जुन्या गोष्टी आठवल्या. सीते-करोवर तो ज्या जागी फिरव होता ती बागा पाहून रामाला मूर्च्छा आली. तमसेने सुचवल्यावरून सीतेने हर्ष केल्याबरोबर रामाची मूर्च्छा गेली. सीतेच्या स्पर्शाचा आभास रामाला झाला. परंतु सीता अदृश असल्यामुळे त्याला दिसली नाही. त्याला वाटले की तो मुसता अस होता.

जिवडे बातली नांवाच्या वनदेवतेने रामाच्या मदती शिवायच सीतेच्या आढवया हत्तीचे रक्षण केले. मग तिने रामाजवळ येऊन व नावा प्रकारचे प्रश्न करून की, त्याने सीतेला कां वनवासांत पाडले, रामाला लजित केले. रामाने विचार केला की, आपण केले ते बरोबर केले नाही. विचारी रामावनात कोठे फिरत राहिली असेल. तिला आश्चर्याने लाऊन देखील टाकले असेल.

त्या विचाराने रामाला रडू कोसळले. सीतेला रामाचा तो कष्ट अत्यंत वाईट लागला.

रामाचे दुःख थोडे कमी करण्यासाठी बासवीने रामाला त्या वनातील अनेक रमणीक स्थाने दाखविली. एव त्यापैकी प्रत्येक स्थानाशी सीतेचा संबंध असल्यामुळे रामाचे दुःख कमी होण्याऐवजी वाढतच गेले. शेवटी राम पुन्हा बेथुळ होऊन पडला.

सीतेने पुन्हा स्पर्श केल्यावर राम शुद्धीवर आला. मोहानुळे तिने अनेक हाल काढून घेतली नाही म्हणून, रामाच्या हातांत तिचा हात आला. तो आनंदाने जोरडला—“ही

वहा सीता! विवाहात राक्षस हातीत आहे!"
बांधींनी बर्कित होऊन विचारले- "कोठे!
मला तर नाही कोणी दितल." हा पयेंत
धुनेने आपला हात काढून घेतला इतका
सीता यक्ष अमल्य उलें गेला ते मने
स्वप्नामय व टले

निकडे वाजमोक काच्या व श्रमाजवळ
यज्ञाचा पाहु पनला आश्रमातल्या मने
मुलास त्याला उल्लेख आश्रम त बांधून
उल्ला त्याला पयेंत वषट् फलें हाती
पण पयेंत राहुळ नेहने त्या राक्षस था

मस्तकावर पका सुवर्णकळकावर लिजे
होते "हा घोडा राजा रामाचा आहे
याला गो धरीत त्याचा गर्व येण करणामाष्ट
गामाचे सैन तयार आहे"

राक्षसी लवाळा का गवाकीचा रय
अल त्याने शाळाला येऊन घेणे
सैनकांनी त्याला येऊन मांजतले की
मुव यतें पच सडून टा नाल तर राज
कुमार यक्षकु येऊन तक्ष वध करतील
उपान त्याला रचाले त्याने राक्ष
मिषिय का गी वंश नाही वाटते त्याने

वाणात मुळ वजीत रामाच्या सैन्याला
लवण लवण नेदकेतून येऊन सैन्याची
राक्षसी रक्ष, नेदकेतून हुकूम होताना
मने सैन पुढे पळत गेले लवाते पुढे
मात्र पयेंत इतक सैन्य ल जराय जाणे
उल्लेख त्याने जाण पळत राक्षसी
होत पयेंत पुढे त्याने पळत दया
पयेंत काढून घेतला पयेंत वर
नर यक्षकु व लवा याचे पुढे लल
पयेंत यक्ष कुमारी येमनातून उल्लेख
पयेंत पयेंत पयेंत राक्षस वपरी

लवाच्या मनात घोडा वेळील पाहून नकता,
पण रामाला मल्लस समोर पाहून त्याच्या मनात
आत उल्लेख त्याला रामाच्या सांगण्यावरून
त्याने पुढे पळत राक्षस घेतले त्याने राक्षाला
मने सैन्य काढून त्याला व यक्ष राक्षस
पयेंत लल्ले नर पयेंत लल्ले नर आहे
"नरपति वृद्ध देवाला नेजे आला
वाल्मीकि भूतनी लल्ले नर पयेंत
पयेंत पयेंत पयेंत पयेंत पयेंत पयेंत
पयेंत पयेंत पयेंत पयेंत पयेंत पयेंत
पयेंत पयेंत पयेंत पयेंत पयेंत पयेंत

[illegible]

टोभा नाही मिळवीत ते सुसुदान करताना पाहिले तर आपण स्वतः येऊन पाहून नवे तर पग मी घेतो, आपल्या मालकांना नी काय सांगू ?”

दयारामाने विचार केला बोलावलेच आहे तर जावे जेवाचला, म्हणाला “सांग येत आहे !”

नोकर भमस्कार करून निघून गेला. घरी जाऊन आपल्या मालकांना त्याने दयारामाकडे झालेले योग्यी स्वरूप निखरमीठ लावून सांगितले. मालकाने त्याच्या चेहऱ्यावर बंदूक त्याला शाबासकी दिली.

दुसऱ्या दिवशी दयाराम घनीरामाच्या घरी जेवणाला गेला. दयारामाने दानांना त्याला चमचमला सांगून विचारले “नोकरांना नोकरांना नाही बरोबर आणलेन ?”

“नोकरांना काम होते, म्हणून एकत्रच पुढे जाऊ काम संपल्यावर तो देखील येईल” दयाराम म्हणाला.

दोघे बोल्ड ओटीवर बसले इतने इतने काळ एक भटजी आले धनीरामाने त्याच्या हातांत जवळ ठेवलेल्या माल्यांच्या थेंबे तुन शेंभर मोती काढून देत म्हणाले “आज सांश्या देवळांत जमिनेक करा उर का”

भटजी नव्याने एकदा निघून गेल्यावर शेंभर मोती व “धर्मकार्य करावेच कापाते

हो पण एक क्षिति आहे.

नका की मी हे अने दान

कचची मोडी देखील

दयारामाच्या दानशूनेची स्तुति

करित म्हणाला “तुमचा दानधर्म पाहून

तर माझे होठे दिपून गेले. त्यांत विद्रोप

म्हणजे तुम्ही एवढे दान करता पण

कोणाला याची बार्ता देखील नाही तुमच्या

साखळा दाना स्वतः कर्ण तरी होना की

नाहीं शंकाच.” “ते जाऊ द्या हो, स्थान

कथ मोठेमें” निकोभी व संकाची वृत्तीचा

वीड तर नाही लागले ? अरे जो कवी पोटाच्या धाराकून देखील पोटावर खाऊ घालीत नाही त्याला हे काय सुचले, माझ्या सारख्याला जेवायला बोळनायला ?”

नोकर म्हणाला “मालक ! आमच्या मालकांविषयी आपला गौरवमज झालेला दिमतो आहे. लोकांच्या बोटांच्यावर आपण युद्धा विश्वास केलात तर ! खरे बोलायचे तर आमच्या माकडासारखा उदार व दानी मिळावयाचा नाही साम्या मुळांत, मिका ग्याला देखील शेंभर शेंभर मोती मिष्टा म्हणून घालतात. परंतु ते आपल्या औदार्याचा

एक छान लठ्ठ कौशडा दिसला. त्याच्या अंगावर धावळा ब्रबल जाऊन म्हणाला 'किती दिवसांपासून उपाशी जाहं मी' पण देवाच्या दयेने माझे जेवण स्वतःच्या पावाने माझ्या समोर बाळग आले आहे."

"असे होय मला खाऊन आपली भूक भागव! मला एकदा पोटावर आरथून वेऊ दे!" काशडा म्हणाला.

"या मंत्रा नाही चालायच्या माझ्या असल जोगहून चरसहा कोबळ्यांना जमा करणार आहेस शेतते! ते नाही चाला यथे!" लाडगा म्हणाला.

चांडेया

"अरे वेळ्या! माझे खाणार कुठे कावडे कां येतील? कोबळ्यालाही पाने कां ठळी होय तुला! अरे तर, मू मला काण-का बाजूने खाणार! बोचोफहव खाऊं लायक मी तर बोच बोचेल." कोबडा म्हणत

मी गंरी फडव खाणार आहे लाडगा म्हणाला. लाडग्याने दोपटी तः तः चरल्या बरोबर कोबळ्याने ती = दडव दोपटीना पल घेताला लागण्यामुळे त्या = दडव ठमका लागला व तो खोळू लागला ती संधी साधून कोबडा उडून उंच उडायला जाऊन बसला.

काय बुल्ले आहे मी! फडव च्या बालपणावर विभाव कळून मी त्याची देवते आधा खाऊ लागलो व तोंडात पाचल सावज घालवून बसलो, तर मग मला आज देखील उपाशी मरावे लागणार की काय प्रयत्नांनी परमेश्वर! प्रयत्न सोडून जाणार नाही. असा विचार करीत तो थ व मनः काळत गेला. समोर त्याला एक नर कापल्या गोजिराण्या शिंपराबरोबर चर असलेली विसली निमळ्या माटीत ना गेला व म्हणाला "ए घोडे! आज मी तुम्हा दीघाचा फाळ करणार आहे!"

माझ्या शिंपराला तू खाणार! ऐकत सना वर आला आहेस का माझ्या मरणात! कारण माझ्याजवळ एक माझी पच चर आहे जो कोणी मला खाईल त्याला मर कर गिघाडाबरोबर त्याला फेकून देऊन वडेल," घोडी म्हणाली.

चकित होऊन विचारले "तुला कोठे आहे? पाहू दे!" "खचिते!" असे सांगत घोडीने चरला त्या घेतले म्हणले "माझ्या खुरांत आहे दे वसे सांगून घोडीने आपला त्याला पाहून तो म्हणाला--"बडबडा! तू दे कर लाडगा जमिनीवर दोकें तुला मी खाणार आहे, कळले का? अशी

रेकळ आत पत्र पाहू लागला. बोडीने त्याच्या तोंडावर आपला पाय ठेवून जोगन वामला. लाडगा असला वेदनेमुळे ओरटत बधुद्ध होऊन पडला घोडी आश्चर्या शिंपराबरोबर पळून निघून गेली

बुद्ध आल्यावर लाडगा मनांतल्या मनात म्हणू लागला "माझ्यासारखा मूर्ख मीच. दोनदा फंसला पण अकड नाही आली. विचार करीत तो थोडे अंतर जाणखी पुढे गेला. समोर त्याला एक एडका दिसला. त्याला पाहून तो म्हणाला--"बडबडा! तुला मी खाणार आहे, कळले का? अशी

मूक लागली आहे की तुम्ही मांसच काय, हाडे, चामडे व केस देखील सोडणार नाही." "सा नावा! माझा जन्मच त्या साठी झाला आहे. तू नाही खावैस तर दुसरा कोणीतरी मला मारून खाईल. तुला मूक सुद्धा लपली आहे. म्हणून तुझ्या पोटात गेली तर मला पुण्यालाच तरी हाईल. मी स्वतःच तुझ्या पोटात शिरायला उपार आहे. तुला स्वयं श्रम पडला! तू जा करून तोंड उघडून बस. मी तुझ्या तोंडात स्वतःच शिरतां." बोकड म्हणाला.

काडगा तोंड उघडून बसला. विचार करून लागला, काय मूल आहे हा पडका पडका खाली होऊन फळत दुसऱ्या ओराचें घाबत माला आणि इतक्या बोरानें त्याने काडगाला दुशी दिली की काडगा रक्त स्याळ होऊन जमितीवर होऊ लागला.

काडगा तोंड उघडून बसला. विचार करून लागला, काय मूल आहे हा पडका पडका खाली होऊन फळत दुसऱ्या ओराचें घाबत माला आणि इतक्या बोरानें त्याने काडगाला दुशी दिली की काडगा रक्त स्याळ होऊन जमितीवर होऊ लागला.

शब्दांचा वेळानें जंग झाडून पुन्हा जंग उभा राहिला. एका झाडाच्या तेंडून बसून व विचार करून लागला, माझ्या मांसच शनि लागलेला दिसतो आहे. माझी साडेसाती संपेल तेव्हा खरी रात्री पित्ताने खान स्वप्न पडले. आज वाटले होते - इनक्या दिवसांच्या बपासचें पाणें फिटे. तेव्हां सावजाभाणून सावजें पाठवून दिलें पण बोडी अकक कां नाही पाठवून दिली आतां आपली शेपटी कापून घेऊन व लपविण्याशिवाय काय उपाय आहे? काडगा असा विचार करीत असता त्याच्या मागून एक शिकारी कापला पण पंजात आला व त्यानें जाराचें कापला परगु उचलून काडगावर मारला, पण वार तुकून हो शेपटीवर जाऊन पडला. तो राग तुटली व काडगा रानांत पळून गेला.

तीन प्राणी

त्रिकपाकाने इड सोडला नाही. तो पुन्हा हाडानबळ गेल. हाडारचें घेत काढून मांडावर घेतले आणि स्मशानाकडे निघाला. तेव्हा पेंतांत बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला— "राजा! मलाच कंदाळा लागला आहे. तुला कसा घेत नाही कोण जाणें. तुम्ही थोडे तरी बसोरंवन व्हावें म्हणून मी तुला एक गोष्ट सांगतो. ऐक." त्यानें गोष्ट सांगायला सुरवात केली.

जंग देशांत वृक्षगुर नांवाचें एक गांव होतें. त्या गांवां विष्णुस्वामी नांवाचा एक नाकण रहात असे. तो धीमेत होता व विद्वान पण होता. त्याला तीन मुलगे होते. तिथे पुणी होते. प्रत्येक मुलगा एका विशिष्ट प्रवीण होता.

मोठा मुलगा जेवणात काहीं दोष असेल तर तो जोकखत असे. मधळा मुलगा बायकांतल बैगुण्य ओळखण्यात निपुण होता.

आणि सर्वांत घाकटा विछान्यांत काही दोष असेल तर तो ओळखत वसे. त्याला झोपच येत नसे त्या विछान्यावर.

एकदा विंगुस्वामीने कच्छप यज्ञ करण्याचे ठरवून आपल्या तिघां मुलांना समुद्रांतले एक कांसव करून आणायला सोगितले. तिघे समुद्रकिनार्यावर गेले व परिश्रम करून त्यांनी एक कांसव घेतले. आता ते घरी येऊन जावयाचे होते. मोठा मुलगा आपल्या दोघां घाकटा मावांना म्हणाला "तुमच्यापैकी कोणीतरी हे जेऊन चला घां मी नाही हात लावणार चाला."

"पण बावांनी तिघांना हे काम ठरविले आहे. थोडे अंतर तू घेऊन चला, आम्ही नहाय थोडा हात भार लावतो." घाकटे दुघे आऊ म्हणाले.

"मी ह्या घाकटेच्या कांसवाला हात लावला तर मी जन्मांत मी अन्नाला दिलेला झकणार नाही. मला जी विद्या प्राप्त झाली ती कायम रहावी म्हणून मला हे घन करणे लागत आहे. त्याला माझा नाशक ज वाई थोडा वाऊ म्हणाला.

मधला माऊ म्हणाला "आपल्या घनेच एवढा टेंभा मिरवण्याची काही गरज नाही.

मी तुम्हाला एक विद्या देणं करतो आहे. तिच्या स्मरणाने मला टेंबाचं जन्म पाळोच लागेल."

घाकटेच्या बावांनी तमच पाहिले. कांसवाला कोणी उत्तरेत न्यावे वा एका गाष्टावर त्याचे भांडण इतकें विच्छापाला मला का विद्याती रावाकडे जाऊन न्याय करून घेऊन येविले.

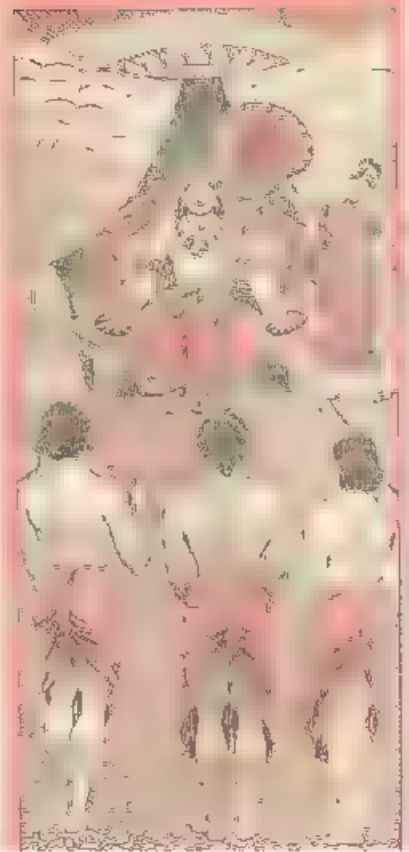
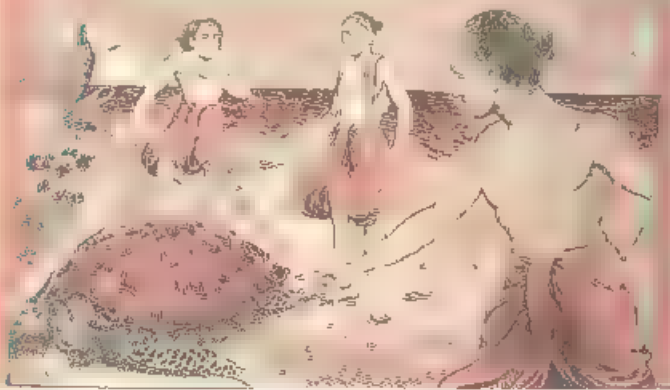
नव गावाचं तोब विटेकपूर होते. तेथे पंजेनविच नांवाचा राजा राज्य करीत असे. राजाने त्याला आदरपूर्वक शोकाकून घेण्याचे ठरवून विचमले.

माऊ बावांनी कारण सांगून निवेदन केले की मी कित्येक वर्षे तप करून एक विद्या स्मरण केले आहे. उषसांत बसव व न्नादष्ट धकाळात काय होष आहे हे मी सांगू शकून.

राजा म्हणाला-"मला खिसांतले अन्नात असे वेगुण्य कळवें."

तसगा म्हणाला "विछान्यांत काही दोष असेल तर तो मी ओळखू शकतो."

नवर तिघां निघाले. आपल्या तिघां पैकी कशाची विद्या मोठी आहे हे सापण सांगायचे.

निवचिं बाल्हों ऐकून राजासो विचार कळलें की ज्या शेतात तुरी हा फळ फळा बांच्या विचिंची परीक्षा करून पाहणें वरें त्या शिवाय न्याय देता येणार नाही. म्हणून त्यानें तिघांना आपल्या वरावर जेवायला बोलाविलें.

राजाच्या पक्कीला निवे जेवायला बसले. भास वाहुन झाल्यावर वरण आले. मोठा भाऊ म्हणाला "मला हें नको. परत येऊन अजयला सांगा, मला घेत हाडांचा वास येत आहे."

सर्वीनीं कारण वाहुन घेतलें, कोणाला भाऊ ओरडला "बाहेरूनच बाल्ह बकरीचा वास येत आहे. जेणेकरून

कळलें की ज्या शेतात तुरी हा फळ फळा बांच्या विचिंची परीक्षा करून पाहणें वरें त्या शिवाय न्याय देता येणार नाही. म्हणून त्यानें तिघांना आपल्या वरावर जेवायला बोलाविलें.

राजाच्या पक्कीला निवे जेवायला बसले. भास वाहुन झाल्यावर वरण आले. मोठा भाऊ म्हणाला "मला हें नको. परत येऊन अजयला सांगा, मला घेत हाडांचा वास येत आहे."

सर्वीनीं कारण वाहुन घेतलें, कोणाला भाऊ ओरडला "बाहेरूनच बाल्ह बकरीचा वास येत आहे. जेणेकरून

अथवा वाटलें, चवकळी करनी कळलें की ज्या शेतात तुरी हा फळ फळा बांच्या विचिंची परीक्षा करून पाहणें वरें त्या शिवाय न्याय देता येणार नाही. म्हणून त्यानें तिघांना आपल्या वरावर जेवायला बोलाविलें.

त्या दिवशीं रात्री राजासो पाकट्या बावाला आपल्यासाठी विछाना तयार करविला. लोक-गन नागासो हातों की बिछान्यांत आडा दमोळ देश राहतां जासा नये म्हणून पाकट्यानें जयप पळ्या खाकसूक केला, त्यावर भास अजयला गाथा वातल्या. त्यावर दुधा शारस म्हणून पांदरा पत्तगपांवा घातला. जिघाता घालून झाल्यावर त्यानीं पाकट्या बावाला आपल्याला सांगितलें तो आपला तयारभगनें तो इतकून उठला व मोठ्ठ ने गगट्ट लावला "या विछान्यांत केस आहे पळ्या बावन आहे. पहा पाडना अंगार केस वण आहे तो."

लाकर्ता जवळ येऊन पाहिलें तर खरोखरच एक मोठा वण त्याच्या अंगावर दिसला व तो केसवाच होता.

ही कृत राजा घाबत झाला. त्याच्या वरावर हाचे भाऊ वण आले राजासो

नोकरीकरवीं सातही गाथा तपासून दिले नाहीस तर लक्षांत आहे ना काय पाहिल्या. त्यांत एकही कम दिसली नाही. पण परतूनवर एक केस होता. तो केस आगावर उठलेल्या वणासारखाच होता. तो कोणा तरी नोकराचा केस होता. गाथा वाळतांना पहला जसावा. तें पाहून राजाचा आश्चर्य वाटले व त्याने शाकट्या भावाच्या विद्येशी पण वासापाणी केले.

दुसऱ्या दिवशी तिथे भाऊ राजाकडे गेले व म्हणाले—“महाराज ! आपण आमच्या विद्येशी परीक्षा करून पाहिली आहे आतां आमच्या पैकी कोणाची विद्या श्रेष्ठ याचा निर्णय द्यावा.” पण राजा विचारांत पडला.

येथवर मोठे सांगून वेताळाने राजाला विचारले—“राजा ! तुंच लाग की दुसऱ्या मते त्या तिघापैकी कोणाची विद्या श्रेष्ठ ठरेल व कां ? या प्रश्नाचे उत्तर माहीत असून तु

दिले नाहीस तर लक्षांत आहे ना काय परिणाम होईल तो ?”

क्रिमाकें श्रुताला—“मोठ्या व मधल्या भावांची विद्या खरी आहे की खोटी याचे प्रत्यक्ष प्रमाण कांहीच नाही. त्यांना कल्पनेने किंवा पूर्वाभासून माहिती केलून त्यांच्या विद्येचा समतुल्य राजानिष्ठ असेल पण सर्वांत धर्मकृपात्मका विद्येशी त्या न्यायाने येणार न होई. त्याच्या विद्येप्रमाणे सत्ता खोड देखील संशय बाटत नाही. कारण सत्तमान बाचांलाही पदलेक्या एका केसाचा पण मत्स्यख डोक्यांना दिसत होता. तो कल्पनेचा जेवळ किंवा अंदाज नव्हता. प्रत्यक्ष मत्स्य होते. म्हणून माझ्या मते त्याची विद्याच खरी होती.

जहाजफारे राजाचे भीम भोग झाल्या बरोबर वेताळ नाहीसा झाला व पुन्हा शाखावरच्या कोदिवर जाऊन कटकें ठारला.

* मृगणाहस्त *

एक उर्वी दक्षिणेकडील मुमसिद्ध मधुग नग नास पाहून राजा राज्य करीत असे तो एक न वसत राजा होता. त्याच्या राज्यांत सदा सख व शांति नांदत असे. त्या काळातले तें एक रामराज्यच जणुकाही हाच राज्यांत प्रजेला कांही कष्ट होऊ नये म्हणून राजाने गुप्तवर नेमले होते. हे गुप्तवर यजेला कांही कष्ट असेल तर त्याची माफी राजाकडे पोचवी करीत व यजेचे कारण येथून पुढीच राजा योग्य ती व्यवस्था करीत असे. राजा स्वतः देखील वेप रालटून राज्यांत फिरत असे व प्रजेच्या सुखाने ठी झटत असे.

एक दिवशी राजा रात्री वेप रालटून एक न असतां सुमारे १०-११ वाजतां एका नगराच्या घरी कोणी बाई रडत असल्याचा आवाज त्याला ऐकू आला. कोणी तरी त्या

बाईची समजूत घाटीत आहे हे देखील राजाने ऐकले. राजा मिती जाड उगा रडून त्याने नोळखें ऐकू लागला.

तें एका ब्राह्मणाचे घर होते. घरांत फक्त नवरा बायकोच होती. कोणी मूढवाळ नव्हतें. दुसऱ्या दिवशीच ब्राह्मणाला कांही कामा-निमित्त काशीला जावयाचें हातें. तो येईपर्यंत एकटीने कसें रहावयाचे हा विचार करून ती बाई रडत होती.

“मी पुढल्या अमावास्येला नक्की परत येतां. घरांत लागणारे सर्व समान मी आणून ठेबलेच आहे. मग तुला कसली काळजी ? बरेच प्रसंग आला म्हणजे एकटांनं नका का रहायला ?” नवरा समजून घालीत होता.

“घरांत लागणारे सामान कोण आणील याची काळजी नाही मला. मी बाई माणूस व पुन्हा एकटी म्हणून भोति वाटते. एक

दोन दिवस नाही, चांगले दोन पंधरवडे गेला तुम्हाला दिवशी ना राखण कुशाळ
एकटीने रहावयाचे. कोणी घरात शिरला विबुन गेला.

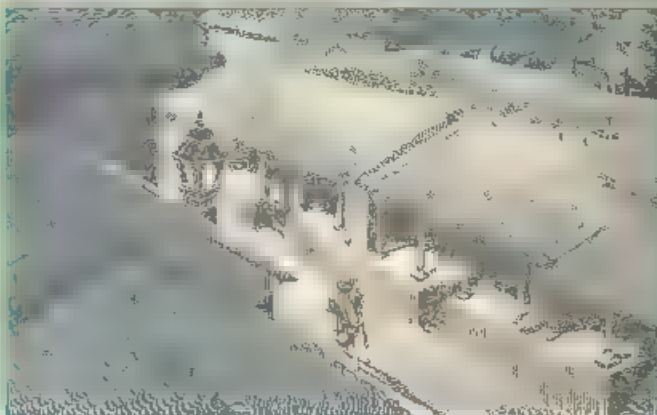
रती काढ करीत असतो म्हणजे त्या दिवशी ना राखण कुशाळ
'वृत्ती' राखण तु पाळण गेला त्या दिवशी ना राखण कुशाळ
राखण सौं कुर्याळ कुशाळ येऊन कमी तय घालून आला त्या दिवशी ना राखण कुशाळ
राखण वरी जालेला तु पाळणी भविष्य आसून राखण देत राखण पुढे राखण वर
का जे राखण इतक्या मारला त्या दिवशी ना राखण कुशाळ
राखण कोणी ना तु जे राखण ना राखण का राखण हाता हाता एक राखण विविध राखण
राखण कोणी ना तु जे राखण ना राखण का राखण हाता हाता एक राखण विविध राखण
राखण कोणी ना तु जे राखण ना राखण का राखण हाता हाता एक राखण विविध राखण
राखण कोणी ना तु जे राखण ना राखण का राखण हाता हाता एक राखण विविध राखण

डावाचें गेल्या राजा तक्ष देऊन राखण जाऊन त्यात कर्नास घेतला त्याने
होन एण ना काळ वाळव्याच्या मंत्राने दख्खरावर राखण दिवशी घरात राखण

फटीन त्या राखण राखण वाळव्या मंत्राली राखण वाळव्या राखण राखण वाळव्या
दिवशी, कोणी परपुरुष घरात शिरलेला राखण वाळव्या राखण राखण वाळव्या
तय राखण राखण राखण राखण राखण राखण राखण राखण राखण राखण
एण त्याने राखण केला फ एण राखण राखण राखण राखण राखण राखण
राखण हा वक भाली कारण त्या राखण राखण राखण राखण राखण राखण

त्र राखण राखण राखण राखण राखण राखण राखण राखण राखण राखण
को राखण राखण राखण राखण राखण राखण राखण राखण राखण राखण
येत आला हा वक सुधारण राखण राखण राखण राखण राखण राखण
त्याने राखण राखण राखण राखण राखण राखण राखण राखण राखण राखण
राखण राखण राखण राखण राखण राखण राखण राखण राखण राखण

दख्खरा कोण राखण राखण राखण राखण राखण राखण राखण राखण राखण
प्रत्येक राखण राखण राखण राखण राखण राखण राखण राखण राखण

आले आहे कोणीतरी चोर काळ रात्री जपरात्रीच्या वेळां धामच्या गर्दीत झिगला आणि त्याने आमचे दार तोटावले आहे. बागही जागे होऊन बाहेर येऊन पाहतो तर काणी नाही. खात्रीने कोणीतरी पक्षा बोर असावा तरी आपण चवकळी करून चाराळा यांथ धुव घ्यावा."

राजाने पतपधानाकडे बघून विचारले "खात्री वर्णन केलेला अपराध कोणी केला असेल तर त्याला तुमच्या मते काय शिक्षा द्यावी?"

पंतपसन काही विचार करून बतर देणार तेवळ्यांत तक्रार घेऊन आलेले नागरिक म्हणाले "त्याचा उजवा हात कापून टाकवा, महाराज" हा अपगधाज दुसरा बंड नाही." पंत प्रधानांनी पण त्याला दुजोरा दिला.

राजाने लगेच आपली कळाप काढली व हाच्या हाताने स्वतःच उजव हात कापून टाकला. नंतर त्याने त्या रात्री पडलेले स्त्रोत वर्णन केले ते ऐकून मना पार दुःखी झाली. या मनुष्याची राजाने त्या ब्राह्मण कुटुंबाच्या हितासाठीच सर्वांचे दरबारी ठेठावले होते तर! केवढी मोठी चूक झाली?

नंतर त्यांनी एक सोन्याचा हात तयार करून राज्याच्या उजव्या हाताच्या जागी बसविला. नंतर सुंदरेश्वरस्वामी बांकाच्या देवाच्यात जाऊन शंकराचा प्रांवा केला की, देवा, आमची चूक पोटांत घेऊन राजाचा हात राजाला परत दे. देवाने राजाचा हात जप्ताचा तसा करून दिला.

सोन्याचा हात बसवून घेणारा तो राजा सुवर्ण हस्त पांढर्या राजा वा भावाने आजपर्यंत इतिहासांत मसिक आहे.

आंधळा कारभार

राजावली हैद्राबाद शहराजनीकच्या एका अंधाना शंकर नांवाचा एक गरीब मुसलमान राहात असे. त्याने हैद्राबादला जाऊन नाकरी कलण्णचे ठाविले. त्याकाळी दोन गिन रुपये पन्नासांत देलील एका कुटुंबाचा नगरवाह लान चालत असे.

मकूरन हैद्राबादला येऊन नोकरीकरिता गकळ अथळ केल्ला एण नोकरी मिळाली नाह त्याने किशेक अर्ज टाकले. एण मात्त वशिळ्यालिवाय त्याला नोकरी कोण देण, ? त्याचे सर्व अर्ज कचम्याच्या टोप-यांत जाऊन पडले.

एण हैद्राबादलाच राहून पोट भरणेचे अमे मनाशी खचून त्याने एक युक्ति काढली. त्या व मान तुळगवात व फांदीची शिक्षा हो सुद्धा अक्य होत, एण वशिळाची परीक्षा पडून गेला. नाकूरला पुपकळ पासि होळ पळ वनाकानि असा मनाचा निश्चय करून

त्याने पादस केले. तो एका मोहर कर-णाच्याकडे गेला व एक मोहर तयार करवून घेतली. ती घेऊन तो कोर्टाच्या फाचेरीच्या दरवाज्यांत सनोर एक टेबल व वजत टाक ठेवून बसू लागला. कोणी अर्ज घेऊन आला की, तो त्याच्याकडून एक पैसा बसूल करून घेई व अर्जावर मोहर लावून आत पादवी

लोकांना वाटे की, सरकारने ही नवी व्यवस्था केलेली दिवते आहे कोणी फारशी चवकळी केली नाही अथेच एक पैसा देऊन व बापक्या अर्जावर मोहर लावून घेऊन कोर्टांत अर्ज दाखल करू लागले कोर्टांतल्या एकाहि अधिकार्याने पित्तर केली नाही की, ही नवीन मोहर कसठी. असे महिना पधरा दिवस लागू होत, सोबती तो एक मनातच पडून गेला. नाकूरला पुपकळ पासि होळ लागली. एण त्याला भीति पण वाटू लागली

जाऊन शिधा दक्षिणा देऊन त्यांचा संस्कार केला पाहिजे.

गवळणांनी त्या भक्षणां भूके दिवशी शास्त्रीबुवांना आपल्या गांवी बोळाविले. शास्त्रीबुवांना होकार दिला. एक गवळण त्यांना बोळावून वेळून यायला शास्त्रीबुवांच्या गांवी गेली. शास्त्रीबुवा गवळणीबरोबर नदी किनाऱ्यावर आले. शास्त्रीबुवा काठावर उभे राहून नाव वेण्याची वाट पाहू लागले.

त्या गवळणांनी त्यांना विचारला शास्त्री बुवा, बला ना श्रावस्त का?

नाथ तर पुरुषां शास्त्रीबुवा त्याने

'हां' पायी करून घेणार नाही व तला ना तो गवळण म्हणाली आता पाहिल तरली. पण शास्त्रीबुवा तरतूय वाढावाट पाह्यात उतले नाथाने

ते पाहून ती परतली व विचारू लागली "तुम्हीच ना पुराण सांगत असता, म्हणजे होता की, अद्वा व भवित पूर्वक "अद्वा" अक्षराचा उच्चार केव्हास महाभारत इत्यादी पायी पार करणे शक्य आहे? व पण म्हटल्याप्रमाणे आम्ही गवळणी राज पायीच नदी पार करतो मग आम्हाला नदीची गरज का माभावा? त्याचे वाटने आम्हांक

पण तोच तो ती "हां" ना चार वळून पळवत असता या नाथा म्हणाले नाथ त्यांनी कपरेला एक दुमी बांधली व दागले दूध. त्या ज.रात्रच्या अंधारात तो नाथ तेथे म्हणाले- मी तुम्हाला तर मल घेऊ काढ

पण शास्त्रीबुवा "अक्षर" अक्षरावावर पूर्ण विश्वास नव्हता म्हणून ते वाटला व लोकांनी त्यांना बस सोडून सोडले.

ध्वनि - भय

आतावा नादण्या राजां बाहेर पडवीत आताम खुचीवर येऊन बसले. मुलें बोळका करून त्यांना नदी वा तून घेसी, सवये घेवणी आचार्यांना कणाच लफ म्हाडला ना "पण काहं आतावांना तुलाची सवारीक्षेत्र पाह्याचं दुरविले जातं मुलें अन्दी तप्य वसून आल्या कणाचा शोक म्हणताना थारी" उन्मुक्ततेत वार पडताना ती.

इतकेच नाहं इतकेच फेदीव त्या फड पड्याच आतावा कणा मुलें "काय आहे ते?" विचारत लागला मुलाला तेकीवितके करू लागला आजोबांनी ताकपुढ्यात तपकीर काढीत हा शोक म्हटला-

'नाथ मलमलमलमल मलाला शब्द कणः शब्ददेहं पमिनाथ मुमन्ना बौरव पातः।'

आणि मुलांनी काही विचारकशास्त्रकार स्वतःच म्हणाले-"तुम्हाला या शोकाचा अर्थ दुव असत नाही वने एक, मलाच पाच अर्थ असा आहे व', मुखना व वाच 'कृ' त्या आतावाचे कारण त्रिअथ व वळून अ' व' व' नाथ 'मलाहा आवड'चे शब्द कारण शास्त्री नादल्या मुलेंच आदर मित्राका

मुलांना जाण आता नादल्या व लडू म्हणजे 'आतावा आता गांधी सांगत हा सुनय कोण आणि त्या सणना यासाज पैकून त्याने काय कारण शोधू काढले!'

'एका हा सांगता राख.' असे सांगून आजोबांनी गोष्ट सांगायला सुरुवात केली.

भीषक नांवाच्या मंदिरांत ब्रह्मपुत्र नांवाचे एक गांव होते, तेथे श्रीधर नांवाचा राजा राज्य करीत असे. श्रीधर मंदिराचा उद्देश

केला होना ना? तो होता त्याचा मंत्री. श्रीभरच्या राज्यात बी सुख व शांति नांदत होती त्याचे खरे स्नेय या मंत्र्यालाच होतं.

बरे मग, एकदा काय झाले, गांवात अशी बातमी पसरली की घंटाकर्ण नांवाचा राक्षस श्रीभरसावर आलेला आहे. सुसती बातमी नव्हती अडाळी, खराखरच घंटेचा आवाज ऐकू येई व लोक घाबरून जात. घंटाकर्णाच्या भयाने लोक आपले गांव सोडून पळून जाऊ लागले, जे लोक राहिले ते नाइलाज म्हणूनच राहिले.

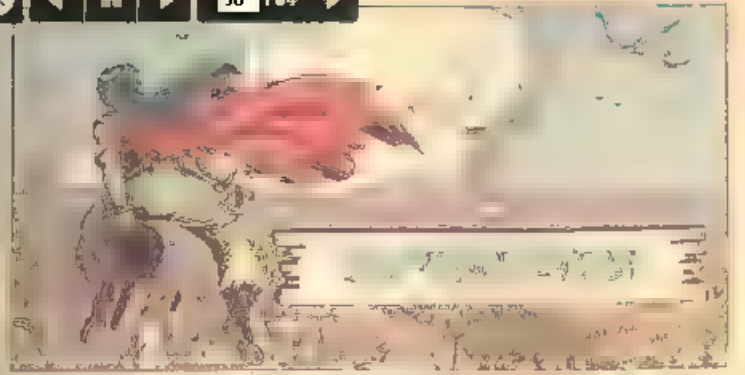
हे पाहून राजा लाठ्ठर्जन गडला त्याने सुमंत्राचा सोलवून घेताना झेली 'महा आवाज' गंगानदी ते गंध बाळवले पाहिजे काहीमरी स्पर्श कर

सुमंत्र ते ती जबाबदारी स्वतःवर घेतली मंत्री जगुन हाता स्वाने जतने आवाज काढून व कसा वना हे स्वतः प्रथम पत्तण व

ठरविले. आबाव जगा विदेशे येत होत्या त्या दिशेने मंत्री रानात निघाला, तेथे गायम भिक्षुस काणी म्हुंता. एक माकड रानात हिंमत होतं. त्याच्या हातात एक घंटा होती ती घंटा त्याला कोठे तरी माणहली असवी ते चाखू लागले की घंटा बाजे किंवा मधून मधून गायत्रीसात ते ती वाजवी

घंटा कां वाजत होती हे कळले ना? सुमंत्राने काही कळें जाणून मरुतला दालवून झाडासाठी टेवली माकड झाडा खावी उतरून आले. मंडा एका बाजूला टेवून फळे उचलून खाऊ लागले समवाये घंटा उचलून घेतली खरो गाष्ट कळवले वर कापांचे तय गाष्टाने झाले व सुमंत्र मध्याच सातर त्याच्या इनात बांदला

म्हणून मुमता श्रावण पळून निघून जथे जावाव काढून व कायने आहे खाचा रणा लज्जाद " आज्ञावाना गाष्ट संपावली

[3]

मुमंत्र राजा ... घंटा ... माकड ... गाष्ट ... कापांचे ... तय गाष्टाने ... झाले ... सुमंत्र मध्याच सातर त्याच्या इनात बांदला

मंडा एका बाजूला टेवून फळे उचलून खाऊ लागले समवाये घंटा उचलून घेतली खरो गाष्ट कळवले वर कापांचे तय गाष्टाने झाले व सुमंत्र मध्याच सातर त्याच्या इनात बांदला

म्हणून मुमता श्रावण पळून निघून जथे जावाव काढून व कायने आहे खाचा रणा लज्जाद " आज्ञावाना गाष्ट संपावली

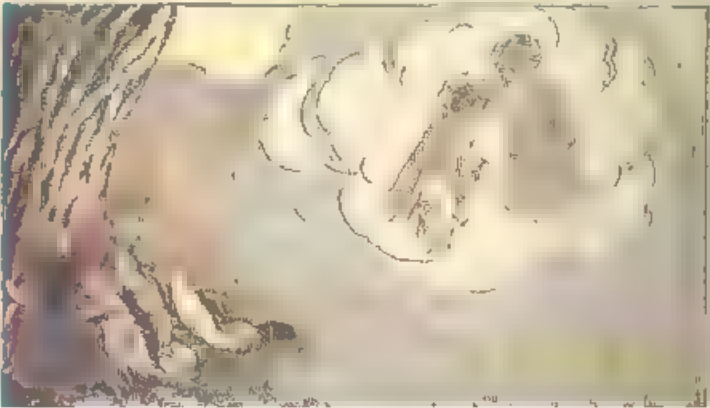
मुमंत्र राजा ... घंटा ... माकड ... गाष्ट ... कापांचे ... तय गाष्टाने ... झाले ... सुमंत्र मध्याच सातर त्याच्या इनात बांदला

मंडा एका बाजूला टेवून फळे उचलून खाऊ लागले समवाये घंटा उचलून घेतली खरो गाष्ट कळवले वर कापांचे तय गाष्टाने झाले व सुमंत्र मध्याच सातर त्याच्या इनात बांदला

म्हणून मुमता श्रावण पळून निघून जथे जावाव काढून व कायने आहे खाचा रणा लज्जाद " आज्ञावाना गाष्ट संपावली

आपने लगा एक स्मर पत्र है, एका
महात्मा आपसने केवल आकाश पालीवर
मेरा तो हात फिखीत बिचार है- "ब्रह्म !
आपने एक स्मर पत्र है, एका
महात्मा आपसने केवल आकाश पालीवर
मेरा तो हात फिखीत बिचार है- "ब्रह्म !
आपने एक स्मर पत्र है, एका
महात्मा आपसने केवल आकाश पालीवर
मेरा तो हात फिखीत बिचार है- "ब्रह्म !

पण उर न थापल्या किंवांद मरली. स्तर त्याला एक रस्ता लागला. जिवांत जीव
 मरलीच्या प त्या काढून त्याने एक कडावन्नी आल्यासारखे राटले त्याला,
 माफा! विणून घेतली काणि त्यांत ही सर्व धोक्या वेळांनी एक मनुष्य खेचरमर
 करून भरत न पाव निवारा! मरून येत असलेला त्याला लक्ष्मी वीस

[illegible]

हे तोंड नेऊन घेणाळा दाखवू! काय
४ टेल ते होवो, आता राजकुमारीला घेऊनच
परत जाईन, नाही तर या जगाचा कायमचा
निरोप घेईन. असा शिंवार करून दो
ग. सारींच्या दशाकडे बाहेर लागला.

राजकुमार म्हणजे तसेच असले, पाठी
मागच्या बाजूने त्याच्या हातातून
मोठ्या मोठ्या मोठ्या मोठ्या मोठ्या
माटेच्यार येत असलेले त्याला दिसले.
मध्यमागी एका मोठ्या गाडीत पोलीसनी
राजकुमार येत असणाऱ्या त्याला वाटले.
कारण त्याला मखमली झाली होती.

मनःपूर्वक हातांवर स्वागतार्थ
वाट होता. तो स्वतः एक राजकुमार
असल्याने त्याला हे कळायला वेळ लागला
की, कोणत्या तरी राजकुमारीची
वाट त्याची चालली असावी.

त्या बोटे स्वागतार्थ वाट देण्यासाठी
म्हणून राजकुमार शिंवार करताना जसा
राष्ट्रन गंमत पाहू लागला. परंतु हे पाहून
त्याला आश्चर्य वाटले की, त्या राजकुमारीची
सारी एखाद्याही तो उभा होना तेथे थांबली.
का, हे त्याला कळेल की आपल्या
जोडलेले तर नसेल. हे लोक आपल्या
देशानेलेच तर नसतील? निरनिराळे विचार
त्याच्या मनात येऊ लागले.

इतक्यात बोडवाराच्या नायकाने त्याच्या
जवळ येऊन त्याला विचारले, तू फळे विकतोस
वाटले? आमच्या वाक्या सरकाराना फार
शुभ लागली आहे. आमच्याजवळ वेधही
जवळही राजकुमार आहे. तू
तुला द्या

राजकुमार म्हणाला "मी फळेविक्री
नाही. माझ्याजवळ ही जी फळे आहेत ती
विकण्यासाठी नाहीत."

Fullscreen

- 127 +

66 / 84

"तुम्हें मरू दे! आम्हें हे राजकुमार लपला चालले आहेत. फार भुकेले आहेत. तुम्हाला वाटेला ती किपत पे आणि ही एवढी फळे दे." असे सांगून त्याने दोन मोठ्या फळे देऊन घेतली.

राजकुमाराने अर्धातप विचारले की, कोठे जात आहेत आपले राजकुमार! ते राजकुमारीच्या देशात चालले आहेत व राजकुमारीची खात्री घेऊन आले आहे हे ऐकून राजकुमाराने विचार केला—“जसे काय! पाहिली म्हालीचे बळ कसे होते!” तो त्या म्हालीला म्हणाला—“ही फळे मी स्वतः खाण्यासाठी घेऊन आले आहे. पण तुम्हाला राजकुमार लपलाच चालले आहेत. यावेळी ही फळे घ्याव्याची नाहीत तर केवळ घ्याव्याची! म्हणून मी ही फळे देतो.” असे सांगून त्याने तांबूस व हिरवी अशी दोन्ही फळे त्याला दिली व मोठ्या ठेवून घेतल्या.

बायकांनी ती फळे घुस्त्राजोस सोबतच दिली व घुस्त्राजोस स्वारी आपल्या वाटेने पुढे निघाली. फळे खाऊन घुस्त्राजोस गाय घोषी गेले. घोष्या वेळाने घुस्त्राजोस जेवून घुस्त्राजोस लपला तर घोषी अर्धातप वाटे लागले. तोहाकर हात फिरवता तर दावी. तो मोठ्याने ओरडू लागला. त्याचे ओरडणे ऐकून मंत्री वाचत आले. शाहजहान तर यादोत युधामन्यु कोणातरी नरपण होता. शरीर माणसाचे पण दोन शिमें दोनो व काय पिकलेली दावी.

ती फळे खाऊन घुस्त्राजोस स्वारी निघत शाही असली हे कळायला येण्याला फार वेळ लागला नाही. त्या कळायला लाच आतां धरले पाहिजे. आतां तो फळवाला येईपर्यंत येईपर्यंत येईपर्यंत येईपर्यंत, असे ठरवून घुस्त्राजोस स्वारी लपलाजम्यासह तेथेच थांबली. [पुढील गोष्ट पुढील अंकां]

नोकरीवर काय किती दिसा घाले रे तुम्हा! पेटीतलीं पत्रे काढायला देव्हो शिकणार! एवढी कोयला धंदा होता तुम्हा! को? मर्या इतक्या घडलेत!

“काय बाळोका! घरांत कोण कोण जाळे रे!” तुम्ही कोणलेत आणले आहेत बला! तुम्हाला राई जाळे का रे! जाणवली एक धा!

“अरे का निशा कोटन भाग्या!” जाई म्हणतो—“बाहू तिच्यासारखा विचलतो.” नानाच नानाच (म) आला. म्हाणत मो विद्या कळल्या. विचलो का नाही हो याका तुमच्या सारखा आलो!

“एका पैश्याने बळत रे!” “एका पैश्याने विन रे!”

विजयकार धाव. शंकरनाथरायण

Fullscreen

127

68 / 84

महाकवि भारवी

संस्कृत भाषेचा सुप्रसिद्ध कवि भारवी याचे नांव दुर्मी ऐकलेच असेल. त्याचे वडील भारवी चारलेच संस्कृत भाषेत मोठे विद्वान व पंडित गणले जात. त्यांना वाटे की त्यांच्या मुलाने देखील त्यांच्या सारखेच, किंबहुना त्यांच्याहून मोठे विद्वान व्हावे. त्यांनी आपल्या मुलाच्या विज्ञानासाठी फार काळजी घेतली. म्हणूनच भारवी संस्कृत भाषेचा महाकवि होऊ शकला.

पंडित सभेत भारवीला लहान वयातच मोठा नावसौकेतिक मिळाला. फक्त त्याचे वडील त्याच्या पंडित्यानी वाखाणणी करीत नसत. उलट ते म्हणत, “त्याला काय येते आहे. अजून पोरकटपणा गेला नाही त्याचा!” ते ऐकून भारवीला फार वाईट वाटे, एवढेच नव्हे, तर त्याला वडिलांचा

राग येऊ लागला व त्याने त्यांच्याशी भावपू करण्याचे सुद्धा सोडून दिले.

एकदा पंडितांची मोठी सभा झाली. भारवीने मोठमोठ्या पंडितांना शास्त्रार्थीय पराजित केले, सर्वांनी त्याच्या पंडित्याची स्तुति केली. पण वडील म्हणाले-“माहीत आहे मला त्याची विद्वता!”

भारवीला ते ऐकून राग आला. भर सभेत नचिरुनी केलेला अपमान त्याला असह्य वाटला. घरी गेल्यावर तो आईला म्हणाला-

“आतां मी या श्रांत राहणार नाही. बाप इतरांसमोर नेहमी माझा अपमान करतात. म्हणतात, ‘याला फोडीं येत नाही!’ मग मी कळाला राहं या घरांत!”

संन्याकाळी भारवी उशिरा घरी आला. त्याचे आई वडील बोसत होते. आढ लक्षा राहून त्याने त्यांचे बोसपणे ऐकले

आई म्हणाली-“भारवी इतका का पूर्व जाहे! तो इतका रागावला आहे की घर सोडून जायला निघाला होता.”

वडील म्हणाले-“मग मूर्ख त्याने हेंच करे! शाहणा असता, तर हे विचार त्याच्या मनांत आले नसते. तुंच विचार कर, बापाने मुलाच्या सोडावर त्याची प्रशंसा केली व मुलाला त्यात आनंद वाटला तर त्यात बापाने काय शहाणपण व मुलाचे तरी काय शहाणपण? भारवी विद्वान आहे. आजच्या सभेत त्याने विद्वानांना पराजित केलेले पाहून मला फार आनंद झाला. पण त्याने विद्वज्जास्त संपादन करावी म्हणून मी म्हटले, त्याला फाय येते आहे! विवेका मर्यादा नसते. शिकारी तेवढी बोदी. पण विवेकबरोबर माणसांत विनय पण असला पाहिजे.”

वडिलांचे ते वाक्य ऐकून त्यांच्यावर व्यर्थ राग केल्याचा भारवीला पश्चात्ताप वाटला व त्याने वडिलांची क्षमा मागितली व घरात का होईना वडिलांचा अपमान केल्याचे प्रायश्चित्त काय असे त्यांना विचारले.

वडील म्हणाले, “एक वर्षभर सातुरवाडी रहा!” भारवी सातुरवाडी गेला. रीती-रिवाज जावयाना सावर सत्कार झाला.

पण एक दिवस गेला, दोन दिवस गेले, तीन दिवस गेले. तरी नाईबापू शरत वात नाहीतसे पाहून सासऱ्याने विचारलेच तेव्हा खरे कारण लपवून भारवी म्हणाला-“वडिलांशी सांडण झाले आहे. म्हणून निघून आलों.”

पाहुण्याचा आदर तीन दिवस. या न्यायाने नाईबापूचा आदर एकापली धांबला. बरच्या पुरुष नेहमीबरोबर त्याचा चुकी सर्व कामे करावी लागू लागली. वडिलांनी सांगितलेले प्रायश्चित्त म्हणून भारवी मुकाबाने सर्व कामे करू लागला. सासुर-

Fullscreen

127

70 / 84

दाडकी वरवी रोती होती. शेत मांगराबें छाये कावणी करावी लागे व शेवटीं राखण जागृत शेतावरून राखण करावी छाये. नवरा बायको रात्री शेतांत जात. बायकोला नवऱ्याचा हा अपमान सहन होईना. भावनशासमोर नेदऱ्या तिची मान त्याळें होऊं लागली.

श्रावण महिना आला. बायको म्हणाली— “मंगळागौर पुजायची आहे. पण मंगलाचावर काही नाही. सर्व बायका न्हून नेतीक. मात्र.....!” असें सांगत ती खुं लागली.

माखीने तिची सवजूत घातली व एका सावकाराचें मांव सांगत एक ताडपत्र तिच्या हातांत देत म्हणाला—“हें ताडपत्र त्याच्या कडे गहाण म्हणून ठेव व तुला पाहिजे कसतील तेवढे पैसे घेऊन ये.”

बायकोने त्याप्रमाणें त्या सावकाराकडे तें ताडपत्र दिलें व पैसे घेऊन विचूच गेली. सावकारानें तें ताडपत्र एका नळकाळ्यांत धाळत ठेवून दिलें.

भावी शेतावर राखण कायला जाई तेव्हां वेळांत वेळ काढून मित्रातार्जुनीय नांवाचें काव्य लिहूं लागला होता. त्या

काव्यांतला एक शोक त्या ताडपत्रावर होता. पुढे फोडो दिवसांनी त्या सावकाराकडे न्यायाराच्या निमित्तानें परदेशी जावें लागलें. समुद्रावरून प्रवास होता. एक तुफान आलें आणि त्या तुफानांत त्याचें जहाज एका अपरिचित बेटाकडे जाऊन लागलें. तो गेला तेव्हां त्याची बायको गरोदर होती तिच्या मुलगा झाला.

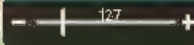
माखीने ‘किरातार्जुनीय’ काव्य सासुर-बाडीच एका वर्षांत पुरें केलें. पण सावकाराचें कर्तृ फेडल्याशिवाय तें प्रसिद्ध करायलाचें नाहीं असें ठरवून तो आपल्या

बायकोला घेऊन आपल्या मांवां गेला. सावकार अठरा वर्षांनींवर अनेक प्रकारचे कष्ट व भातका सहन करून परदेशी परतला. तेव्हां त्याच्या बायकोने मुलाला बोलवून आपल्या बावांच्या पायां पढायला सांगितलें. सावकाराकडे परदेशी वांटे वेळीं बावको गरोदर होती हें देखील माहीत नव्हतें. त्या मुलाला समोर बाहून सावकाराकडे बायकोच्या हावक्याचा संशय आला व रागाच्या भरांत तिच्या काय घाटेल तें बोलला. त्यानें लिखाणाला दांगलेलें नळकाडें काढलें आणि बावकोला मारण्यासाठीं काडीसारखें उभारलें.

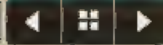

Fullscreen

127

72 / 84

घारापुरची लेणी

तेवजांत नळकाळ्यांत ठेकलेले ताडपत्र खाली पडले व त्यावर छिद्रिलेल्या शोकावर सावकास-रात्री नंतर पडली ती शोक असा :-

"यदत्रा विदधोत्तमल्लय
अचिवेकः पर्यापदां पदं
वृणोति विवृणोति
गुणानुपमाः स्वयमेव सम्यग्."

हास्यार्थः—घाईत कोणतेंहि काय करूं सये. अविवेकानें केलेल्या कामाचा परिणाम दुःस्वकारकच होतो. गुणानुरूप संपत्ति मिळते व विवेकी प्रत्युपेक्ष गुणवान असतो.

त्याने वायकोष हाच उगारला ह्या, पण शोक वाचल्याबरोबर तो बांधला, चवकशी केल्यावर त्याला सर्व परिस्थिति कळली. मारवीनें ती शोक लिहून जणुं काही खाण्या कुटुंबाचे व त्याचे रक्षण केले.

तो पर्वत मारवी ह्या विव्यात कवि म्हणून देशभर प्रसिद्ध झाला होता. कामकार

स्वदेशी परत आल्याचें कळल्यावर तो कर्जाची फेड करण्यासाठी व आपले ताडपत्र सोडवून बाणण्यासाठी सावकाराच्या घरां आला व त्याचे आभार मानून वैसे देऊ लागला.

तें पाहून सावकार कुतूहलापूर्वक स्वस्थ नमस्कार करून म्हणाला—“महाकवे ! आपल्या का ताडपत्राचें माझ्या संसारावरचें एक मोठें संकट टळले आहे. त्याबद्दल आपले आभार मानावे तितके शोकेच. कर्जपेड करण्याकरितां आपण आलांत. घात आपला खोरपणाच दिसत आहे. तुम्ही आणलेले हे वैसे ठेवून घ्या आणि माझ संसार सुलत्वा करण्यासाठी तुम्ही जो हात मार लावला त्याबद्दल फूड नाहीं घ्याची पाकळी म्हणून ही भेट स्वीकार घ्या. असे सांगून एक तारभर मोहरा आणून त्याने मारवीला दिल्या.

रात्रे रात्र 'एलिफेंटा' केंद्रात असे हेमचल आहे. ही लेणी पुर्वेपासून ६-७ मैलावर स्थित एका ल्हानशा वेढावर आहेत. या वेढाच्या इतिहासाबद्दल खरकावर एक दगडाचा इतरी होता. इ. स. १५६४ मध्ये तो मुबईला आणण्यात आला, ह्या इतिहासावर ह्या लेण्याचे नांव ईश्वराला 'एलिफेंटा केंद्र' असे पडले. ही लेणी वाढण्या शक्तीकरी आहेत. येथे आठ लेणी आहेत. ही लेणी देवाची वछे संसृष्ट प्रत्युपेक्षा आहे. श्राविकी मोठी गुहाच कार मद्याची आहे. तिन्हा मितीवर शंकराच्या

कथांवर आधारलेली विजे कोरली आहेत. हीच गुहा पहिली. दुसरी मुबईतले कोरीव काम अधिष्ठित राहून गेले आहे. या लेण्यांत सर्वात महत्वाची मोठ म्हणजे मठेशाची मूर्ति ही वीस फूट उंच आहे. विविध मूर्ति झाल्या हवेमुळे किंवा इतर कारणांनी विवृत होऊन गेल्या आहेत. १०१९ मध्ये पोर्तुगीज लोकांनी या लेण्यांचें मूळ रूप वरीच विवडवून दाखले. मोठ्या मुबई वर त्याची दाखणीलाच सांठून ठेवला होता. १०१० मध्ये लहानशा गुहेचा उपनोप चर्च शारला देखील केला गेला होता.

